

PASAULES TĒLS BĒRNU VALODĀ: KONCEPTS “SAVS” – “SVEŠS” *The Image of the World in Children’s Speech: Concept of “Own” and “Strange”*

Valentīna Romenkova

Rīgas pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija

Abstract. *The article presents the results of a study of the formation of a concept of ‘own’-‘strange’ in pre-school age children. Perception of ‘own’-‘strange’ in scientific studies is viewed in line with the characteristics of the concept sphere in several cultures, the influence of these perceptions on intercultural communication, and on maintaining positive self-image in a group with the inclusion of psychological defense. According to some authors ‘own’-‘strange’ concept is one of the basic cultural and psychological oppositions that forms the cognitive value-assessment system of knowledge and reflects the uniqueness of perception and interpretation of the real world, due to the characteristics of the specific culture.*

Keywords: *opposition of ‘own’-‘strange’, concept, Image of the world, ontogenesis.*

Ievads **Introduction**

Šajā raksta sniegts bērna Pasaules tēla atsevišķu elementu attīstības raksturojums. Rakstā ir atspoguļoti pirmsskolas vecuma bērnu izteikumi par jēdzieniem „savs” un „svešs”, veikta šo izteikumu analīze, kurā atklājas vārdu „savs” – „svešs” emocionāli jēdzieniskā izpratne.

Pētījuma mērķis bija noteikt koncepta „savs” – „svešs” veidošanās īpatnības pirmsskolas vecuma bērniem Pasaules tēla veidošanās kontekstā, balstoties uz latviešu un krievu bērnu izpēti.

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika risināti vairāki uzdevumi:

- bērnu Pasaules tēla struktūras analīze;
- bērnu izteikumu analīze par identiskiem Pasaules tēla subjektiem, kuri pasniegti kā „savi” un kā „sveši”;
- koncepta „savs” – „svešs” izvērtēšana latviešu un krievu kultūras modelī.

Pētījumā metodikā ietverta :

- a) pirmsskolas vecuma bērnu Pasaules tēla komponentu veidošanas pēctecības izpēte;
- b) atsevišķu komponentu attīstības salīdzinājums, kas attiecas uz jēdzieniem „savs” – „svešs”;
- c) bērna Pasaules tēla modeļa izveide, ņemot vērā atsevišķu elementu modalitāti.

Rakstā izklāstīti pētījuma rezultāti par koncepta „savs” – „svešs” veidošanos pirmsskolas vecuma bērniem. Priekšstati „savs” – „svešs” zinātniskajos pētījumos tiek skatīti, raksturojot konceptu sfēru vairākās kultūrās,

šo priekšstatu ietekmi uz starpkultūru komunikāciju, pozitīva Es tēla uzturēšanu psiholoģiskās aizsardzības apstākļos grupā. Pēc vairāku autoru domām, „savs” – „svešs” ir viena no galvenajām kulturpsiholoģiskajām opozīcijām, kas veido kognitīvo zināšanu vērtību – vērtēšanas sistēmu un atspoguļo reālās pasaules uztveres un interpretācijas unikalitāti, ko nosaka konkrētas kultūras īpatnības.

Tādējādi minētās opozīcijas ietekmē cilvēka Pasaules tēla raksturu, pašapziņas veidošanos katras kultūras ietvaros, cilvēku un reālo objektu pasaules savstarpējo attiecību attīstību un izmaiņas, šo savstarpējo attiecību uztveres, vērtējuma un tālākās mijiedarbības programmas veidošanas īpatnības (Балясникова, 2003).

Pētījumā mēģināts bērniem konstatēt saturiski atšķirīgas cilvēku un priekšmetu uztveres izpausmes atkarībā no tā, vai tie pieder pie „savas” vai „svešās” pasaules, un atbildēt uz jautājumu par minētās opozīcijas elementu izcelsmi. Iepriekš veiktā tautas šūpuļdziesmu konceptu sfēras izpētē mums izdevās konstatēt atšķirīgu priekšstatu „savs” un „svešs” raksturu latviešu, krievu un ukraiņu kultūrā.

Balstoties uz bērna Pasaules tēla struktūru, tika noteiktas priekšstatu „savs” un „svešs” izpausmes īpatnības. Priekšstati par „svešo” parādās agrāk nekā priekšstati par „savu”. Visā pirmsskolas vecumposmā (3 – 7 gadi) bērnu priekšstatiem par „svešo” nav negatīvs raksturs. Neatkarīgi no etniskās piederības bērniem „svešs” nozīmē tikai „citāds”, „cits”, tāds, kuram ir savas tiesības, savs īpašums (rotaļlietas, grāmatiņas utt.), sava griba ar to rīkoties un tiesības pretoties citu noteikumu uzspiešanai. Pētījuma rezultātu analīze parādīja, ka „svešā” negatīvais raksturs rodas sociālās iedarbības rezultātā, kad pieaugušie apzināti veido priekšstatu par „svešo” kā par „slikto”.

Krievu bērniem koncepta „svešs” (ar nozīmi „cits”) saturs ir izvērstāks un parādās agrākā vecumā. Tas saistīts ar subjekta vai objektu ietveršanu vai neietveršanu savā pasaulē, kā arī ar bērna neaizskaramības ievērošanu. Latviešu bērniem ilgāk nekā krievu bērniem veidojas priekšstats par „savu”, un ir ļoti tuvi „sava” un „svešā” kognitīvie raksturojumi, kas atbilst minētajām tautas šūpuļdziesmu konceptu sfēras īpatnībām. „Svešu” („citu”) latviešu bērni traktē kā to, ko slikti pazīst. Savukārt, ja viņi kaut ko pazīst labi, „sava” un „sveša” vērtējums ir praktiski identisks.

Tēmas tālākā izpētē nepieciešama ticamu metodiku izstrāde, kas ļautu raksturot bērnu (īpaši jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu) apkārtējās pasaules konceptualizācijas procesu.

Izmantotās pētījuma metodes: pārrunas, novērojums, tekstu un bērnu izteikumu psiholingvistiskā analīze.

Problēmas raksturojums

Mūsdienu pasaulē par raksturīgu parādību kļūst kultūru sadursme. Lielā iedzīvotāju mobilitāte, ekonomiskā migrācija, ar valodas, tautības, ādas krāsas

atšķirībām saistīto konfliktu pieaugums rada vēlēšanos pievērsties ksenofobijas un naida cēloņu izpētei. Rietumu sabiedrībā, kas lepojas ar savām demokrātijas tradīcijām un toleranci, rodas šaubas par multikultūrisma idejas dzīvotspēju. Minētie apstākļi paaugstinājuši pētniecisko interesi par to, kā cilvēks uztver citus, no viņa atšķirīgus cilvēkus. Attieksme pret cilvēkiem veidojas attīstības procesā un sakņojas katras tautas vērtību orientācijā. Attiecības, tai skaitā, sociālās attiecības, ir konceptu sfēras redzamā daļa, kas veido Pasaules tēlu – subjektīvu pasaules interpretāciju sarežģīta integratīva apziņas fenomena veidā, kas atspoguļo pastāvīgu īstenības uztveres procesu un rezultātu un nosaka subjekta attieksmi pret notikumiem un apkārtējās pasaules parādībām, pret cilvēkiem, sevi, savām dzīves perspektīvām, kas rezultātā nosaka dzīves stratēģiju (Гришенина, 2009, Romenkova, 2006).

Svarīgi noskaidrot, pēc kādām pazīmēm bērns nosaka kāda piederību „saviem” vai „svešiem”, kā zināšanas par „saviem” un „svešiem” izpaužas saskarsmē. Zināms, ka jau zīdaiņa vecumā bērns dod dažiem cilvēkiem priekšroku, salīdzinot ar citiem. Zināms arī, ka bērna uzmanību pret nepazīstamiem cilvēkiem ietekmē genotips, t.i., bailes no „svešajiem” ir lielā mērā iedzimtas (Равич-Щербо, 2000).

Pastāv viedoklis, ka koncepts, kas satur priekšstatus par „savu” un „svešo”, kultūras ietvaros cilvēkam izpaužas it kā neatkarīgi no viņa personīgajiem dzinūļiem un ir attiecināms uz kultūras paraugu jeb arhetipu, kas izveidojies katra konkrētā akta kategorizācijas rezultātā, izturējies laika pārbaudi un kļuvis par vienu no mitoloģiskā pasaules modeļa elementiem (Петроченко, 2005). Minēto modeli noskaidrojām, analizējot tautas šūpuļdziesmas. Savukārt, tas, kā bērni tik agrā vecumā apgūst konceptu „savs” – „svešs”, tiks noskaidrots turpmākā pētījumā.

Mūs interesēja pirmsskolas vecuma bērnu izteikumu par „savu” un „svešo” saturs, minēto izteikumu emocionālie un kognitīvie raksturojumi Pasaules tēla veidošanās un bērna sociālo saišu ietekmes uz priekšstatu par „savu” un „svešu” veidošanos kontekstā. Kā savos pētījumos norādījusi L.Kalmikova (Калмыкова, 2011), bērna kā runas subjekta veidošanās notiek, neapzinātam, spontānam izteikumam transformējoties par apzinātu, mērķtiecīgi virzītu, reflektīvu izteikumu. Attieksmes veidojas jēdzieniskajā laukā, kuru nosaka pieaugušo attiecības ģimenē vai pirmsskolas izglītības iestādē vēl bērna pirmsrunas periodā. Kā pieņemām, uzsākot pētījumu, bērna Pasaules tēla kultūras un sociālā sastāvdaļa ietekmē izteikumu par „savu” un „svešu” raksturu (Калмыкова, 2011).

Pētījums tika veikts 2010. – 2011.gadā, balstoties uz iegūtajiem datiem Rīgas pirmsskolas izglītības iestādēs.

Jēdzienu „savs” – „svešs” izpēte *The concept of “Own” and “Strange” research*

Jēdzienu „savs” – „svešs” izpēte lielai daļai autoru saistīta ar mēģinājumiem izveidot kulturoloģisku modeli, kura ietvaros minētā opozīcija izpaužas valodā, uzvedībā, personības telpā, kā arī neapzinātā līmenī kā uztveres stereotipi.

Tā M.Petrovas (Петрова, 2006) darbā priekšstati par „savu” un „svešu” skatīti kā nacionālās un kultūras konceptu sfēras sastāvdaļa. Koncepta „savs”– „svešs” pastāvēšana atsevišķa kultūras modeļa ietvaros rada aktīvu dialogisku mijiedarbību starp „savu” un „svešo” un veicina indivīda pašidentifikāciju, salīdzinot sevi un „svešo”. Citiem vārdiem, autore uzskata „svešā” esamību par pašidentifikācijas un pašapliecināšanās faktoru. Balstoties uz M.Bahtina [5] ideju, autore strukturē konceptu: „es–sev”, „es–citam”, „cits–man”. Nacionālās un kultūras konceptu sfēras izpēte, pēc autores domām, ļauj noteikt atšķirības starp priekšstatiem „es–sev” un „es–citam” katrā lokālajā kultūrā, kā arī robežu priekšstatam par citu kā „citu – man”, t.i., kā vērtību un jēdzienu telpu, kas atvērta starpkultūru dialogam un konkrētas kultūras apguvei. Autostereotipi un heterostereotipi nacionālās un kultūras konceptu sfēras veidošanās un funkcionēšanas procesā ir viena no koncepta „savs” – „svešs” realizācijas formām kultūru dialoga ietvaros.

Koncepta jēdziens (no latīņu valodas *concupiere* – izzināt, uzzināt, aptvert) šobrīd aktīvi tiek izstrādāts. Pēc A.Vežbickas (Вежбицка, 2001) viedokļa, koncepts ir „„Ideoloģijas” pasaules objekts, kuram ir vārds un kurš atspoguļo kultūras nosacītus cilvēka priekšstatus par „Īstenības” pasauli”, „domu veidojums” (Аскольдов, 1997), „mentāla reprezentācija” (Кубрякова, 2006, Петрова, 2006), „domāšanas kategorija” (Стернин, 2001), „mentāls tēls, kāda ideja” (Пименова, Петроченко, 2005).

Cits pētniecības virziens saista konceptu ar kultūru. J.Stepanovs uzskata, ka koncepts ir it kā kultūras sablīvējums cilvēka apziņā, t.i., veids, kā kultūra ienāk cilvēka mentālajā pasaulē, un arī veids, ar kura starpniecību pats cilvēks ienāk kultūrā (Петроченко, 2005).

J.Stepanovs (Степанов, 2001) izdala trīs koncepta sastāvdaļas:

- aktuālo pamatpazīmi (kā sapratnes un saziņas līdzekli, ko izmanto visi vai lielākā daļa valodas nesēji);
- vienu vai vairākas papildpazīmes, kas ir aktuālas tikai atsevišķām valodas nesēju grupām;
- iekšējo formu (koncepta etimoloģiju).

Nav vienprātības koncepta un valodas sakarību izpratnē. Daži pētnieki uzskata, ka koncepts glabājas valodas nesēju nacionālajā atmiņā verbāli apzīmētā veidā, citi uzskata, ka, tā kā cilvēka domāšana pēc savas būtības ir neverbāla, koncepti kā apziņas elementi ir autonomi no valodas (Стернин, 2001). Kaut gan koncepts izpaužas arī ar valodas līdzekļiem, apziņā glabājas

daudz vairāk informācijas, kas to veido. Koncepta objektivācija tiek īstenota ar valodas līdzekļiem, un, jo vairāk to ir kultūrā, jo nozīmīgāks ir pats koncepts. Tiek uzskatīts, ka tas it kā krustojas ar citiem konceptiem, kopā veidojot valodas Pasaules ainu.

V.Štroo (Штроо, 2001) darbā tiek pētīta konceptā ietverta jēdzienu „savš” – „svešš” regulējošā funkcija, kas darbojas dažādos sociālās telpas līmeņos no personības iekšējās telpas līdz grupas telpai, kas parādās kā komunikācijas subjekts.

Kā uzskata J.Stepanovs, (Степанов,1997) opozīcija „savš” – „svešš” dažādos veidos caurstrāvo visu kultūru un ir viens no galvenajiem ikvienas kolektīvas, masveida, tautiskas, nacionālas izjūtas konceptiem.

Koncepta „savš” – „svešš” veidošanās pirmsskolas vecumā latviešu un krievu bērniem

Development of the concept “Own” and “Strange” of Latvian and Russian children in preschool age

Savā darbā balstījāties uz datiem par bērnu Pasaules tēla struktūru un koncepta „savš” – „svešš” analīzi tautas šūpuļdziesmās (Роменкова, 2009).

Atgādināsim, ka priekšstats par labo un slikto bērniem pirmsskolas vecumā neatkarīgi no tautības veidojas noteiktā secībā (skat. 1.tab.).

1.tabula

Pirmsskolas vecuma bērnu Pasaules tēla saturs *The content of the image of the world in preschool age*

labais	sliktais
- dzīvnieki, putniņi, taurenīši, ziedi utt. (t.i., tas, ko bērnam kā „labu” rāda vecāki); - māte, tēvs, brāļi, māsas, retāk – vecvecāki; - citi bērni; - pats bērns; - citi cilvēki; - Dievs.	Tie paši subjekti, kuri rīkojas slikti (bites dzeļ, vienaudži kaujas, pieaugušie slikti rīkojas).

Pasaules tēla veidošanās procesā struktūru veidojošs elements ir bērna vārds. Trīs gadu veciem bērniem Pasaules tēlā nav gandrīz nekā sliktā. Balstoties uz priekšstatu par labo, vēlāk ir iespējama priekšstata par slikto veidošanās. Visā pirmsskolas vecumposmā bērna priekšstati kļūst arvien skaidrāki, tomēr pārsvars attiecībā starp labo un slikto paliek labā pusē. Tātad bērna pasaule normatīvi ir optimistiska un gaiša. Minētais raksturojums ir kopīgs visiem bērniem neatkarīgi no tautības.

Abu etnisko grupu tautas šūpuļdziesmas atšķirīgi atspoguļo gan pašu konceptu „savš” – „svešš”, gan arī darbības attiecībā pret „savu” un „svešu”.

Latviešu dziesmās bērns ir apmīļots, tomēr bērnam skaidri norādīta viņa vieta – bērna kārtā. Bērnu īpaši neizceļ, kaut arī mīl, tekstos viņš gandrīz nav minēts. Svarīgi ir vecāki un ģimenes locekļi, kuri strādā, baro bērnu un rūpējas par viņu. Izcelts priekšmetu skaistums, kas ir ap mazuli, dabas skaistums. Bez pārspīlēšanas var teikt, ka „sava” ir visa pasaule. Ēdienam, tāpat kā jebkura balvai, jābūt pelnītam, tas jānopelna ar paša pūlēm. Visa pasaule ir skaista un laba. Pie „svešajiem” var tikt pieskaitītas būtnes, kas nāk naktī un traucē bērna miegu. Svešo bērnu motīvs tautas dziesmās sastopams, taču ne kontekstā „tu esi mans, tāpēc tu esi labāks, ne tāds, kā svešie bērni”. Jāatzīmē, ka audzināšanas procesā vecāki augstu vērtē bērna prasmi veiksmīgi veidot saskarsmi ar kaimiņu bērniem. Sava bērna strīdos ar citiem bērniem vecāki nekad neiejaucas.

Krievu tautas dziesmās galvenokārt pieminēta māte, retos gadījumos – tēvs. Pēc sava statusa bērns krievu tautas šūpuļdziesmās ieņem nozīmīgāku vietu, viņam izpatīk un kalpo gan pieaugušie, gan dzīvnieki. Var pieņemt, ka bērna attieksme pret sevi kā labu, „savu” būs spilgtāk izteikta, salīdzinot ar pirmo grupu.

Dalījums „savos” un „svešajos” ir ļoti izteikts, lai pievērstu uzmanību draudu pastāvēšanai no „svešo” puses. Var uzskatīt, ka audzināšanas galvenais mērķis ir tieksme iemācīt bērnam atšķirt „savus” un „svešos”. Bērnam kalpo visi, gan dzīvnieki, gan cilvēki. Dzīves labumus kā ēdienu, apģērbu bērns saņem no vecākiem gan mīlestībā, gan arī par savu paklausību. Interesantu faktu atzīmē pirmie pētnieki, kuri pievērsušies krievu tautas šūpuļdziesmu izpētei: tur daudz minēti ēdieni un dzērieni. Ēdiena piedāvāšana ir viena no „sava” pazīmēm, no otras puses, tā ir „svešā” iekļaušana savā lokā. Tālākā dzīve prasīja no bērna lielu piepūli un stipru veselību. Ja latviešu tautas dziesmu tekstos uzmanība pievērsta veselīgam miegam kā psihiskās veselības priekšnoteikumam, tad šeit runāts par veselību kopumā.

Kā redzam, krievu konceptā „savs” – „svešs” bērns ir stipri atkarīgs no apkārtējiem cilvēkiem, kuri nodrošina viņa eksistenci. „Savi” ir tie, kuri dara labu un labi izturas pret bērnu. Ļoti detalizēti tautasdziesmās attēloti „svešie”, uzskaitīti viņu sliktie darbi.

Teritoriāli latviešu tautas šūpuļdziesmās par „savu” tiek uzskatīts viss, ko cilvēks pārveido ar savu darbu, kur pieliek savas pūles. No otras puses, kā „sava” izpaužas arī visa pasaule. Pat „māja” latviešu tautas šūpuļdziesmās drīzāk tiek tikai apzīmēta, kurpretim krievu tautas dziesmās pastāv stingras savas mājas, savas sētas robežas. Viss, kas ir ārpus, ir „svešs”.

Pētījuma gaitā, veicot bērnu izteikumu analīzi, noskaidrojām, cik lielā mērā izveidojušies Pasaules tēla elementi (māte, mājdzīvnieks, draugs), kā arī pētījām atšķirības „sava” un „svešā” raksturojumā (noteicām bērnu priekšstatus par „savu” un „svešo”, raksturojot savu mammu, drauga mammu, savu dzīvnieku, cita dzīvnieku, savu draugu, cita bērna draugu). Tālākās tabulas atspoguļo iegūtos rezultātus. Tā, 3 gadu veciem latviešu bērniem „savs” ir (meitene (m)) tētis, mamma; (zēns (z)) „savs” – mans tētis; (z) mamma, visi,

tētis, mēs...; (z) mamma, tētis... , bet „svešs” - (zēns (z)) Lienes tētis; (z) cilvēks; (z) Māris; (meitene (m)) svešs onkulis... .

Krievu bērniem „savš” ir (z) manas mantas; (z) dārziņš; (m) tas ir, ko vajag; (m) es nezinu, bet „svešs” - (z) nezinu; (z) visi cilvēki ir sveši; (z) tās ir svešas mantas; (m) es zinu par svešo... nu, nedrīkst ņemt. Savu un svešu dzīvnieku raksturojums ir identisks utt.(skat. 2.un 3.tab.).

2.tabula

Priekšstati par „savu” un „svešu” 3 gadu veciem latviešu bērniem (raksturīgi izteikumi)
Formation of the perception of „one”sown” – „strange” at a preschool age (3-year-old Latvian children)

„savš”	„svešš”
(meitene (m)) tētis, mamma;(zēns (z)) „savš” – mans tētis; (z) mamma, visi, tētis, mēs...; (z) mamma, tētis...	(zēns (z)) Lienes tētis; (z) cilvēks; (z) Māris; (meitene (m)) svešs onkulis...
<i>savs dzīvnieks</i>	<i>drauga, kaimiņu dzīvnieks</i>
(m) mēs pēc tam nopirksim, putniņš patīk, maziņš maziņš (rāda ar pirkstiem) (z) mans kaķītis; (z) viņi ir divi; (z)man ir tas, kurš; (m) laukos omītei... nu,... teliņi, lieli, daudz...	(m) nē; (m) nē, tikai (rāda ar rokām kādu dzīvnieku); (z) nav drauga; (z) nezinu.
<i>sava mamma</i>	<i>drauga mamma</i>
(m) Viktorija mamma; (z) Diāna; (z) Līga; (z) kā mamma.	(z) nē, tikai... (rāda vienu no burtiem); (z) Diāna; (z) nu, es...: (z) nezinu; (z) (domā) ...
<i>tavs draugs</i>	<i>citu bērnu draugi</i>
(z) Edmunds, 3 gadi; (z) ir; (z) ir.	(z) ir; (z) jā, ir; (z) nezinu, kādi.

3. tabula

Priekšstati par „savu” un „svešu” 3 gadu veciem krievu bērniem (raksturīgi izteikumi)
Formation of the perception of „one”sown” – „strange” at a preschool age (3-year-old Russian children)

„savš”	„svešš”
(z) manas mantas; (z) dārziņš; (m) tas ir, ko vajag; (m) es nezinu.	(z) nezinu; (z) visi cilvēki ir sveši; (z) tās ir svešas mantas; (m) es zinu par svešo... nu, nedrīkst ņemt.
<i>savs dzīvnieks</i>	<i>drauga, kaimiņu dzīvnieks</i>
(z) balts sunītis; (m) visādi sunīši... viņi iet un rej... mantiņas;(z) ir, kaķītis, divi... melns un brūns; (z) man ir, daudz...	(m) nevienam nav; (m) nē; (z) nav drauga; (z) nezinu, mums nav; (z) nezinu.
<i>sava mamma</i>	<i>drauga mamma</i>
(z) mamma Larisa; (m) mana mamma ir Marina; (z) mana mamma ir Ļena... skaista arī; (z) Aņa, nu, Aņa...	(z) nē, tikai (parāda burtu); (z) nu, es...; (z) nezinu; (z) (domā) ...
<i>tavs draugs</i>	<i>citu bērnu draugi</i>
(z) nav drauga; (z) Alise ar melnajiem matiem; (m) Slaviks, viņš ir ļoti slims; (z) Ira.	(z) nē, tikai tante; (z) jā, Oļa kaimiņos; (m) nu, tētis, mamma, ome man ir, opis, viņš jau ir kapos (bērni runā par saviem tuviniekiem).

4.tabula

Priekšstati par „savu” un „svešu” 4 gadu veciem latviešu bērniem (raksturīgi izteikumi)
Formation of the perception of „one”sown” – „strange” at a preschool age (4-year-old Latvian children)

„savs”	„svešs”
(m) man ir „savs”, tas nozīmē Adriana (nosauc pa burtiem vārdu); (z) (nosauc mammas vārdu); (z) mamma, vārds; (z) nezinu...	(z) tas, ko mēs darām krieviski (zēns apmeklē krievu valodas pulciņu); (m) mammītes ir; (m) tēta draugs nav svešs...; (m) svešs cilvēks...;(z) cita grupa, mans jaunais tētis.
<i>savs dzīvnieks</i>	<i>drauga, kaimiņu dzīvnieks</i>
(m) viņš nomira, viņam uzvārds ir Kariņš (par suni);; (m) tētīm kaķītis, Princis, brūns ar melnu; (z) krāsu zinu, liels, pūkains suns, brūns; (z) sunītis... dalmācietis.	(z) (atkal runā par savu suni);(z) pirkšim; (m) nezinu; (m) dažiem cilvēkiem ir suņi, kaķi, ir arī gaiļi; (z) nezinu.
<i>sava mamma</i>	<i>drauga mamma</i>
(z) viņa ir Santa; (m) viņa ir ar melniem matiem, tētīm arī ir melni mati; (z) mamma Evija; (z) mamma Liene.	(z) nezinu; (z) tētis Atis (par savu tēti); (z) ai, nezinu, bērni, pasakiet; (m) viņa.
<i>tavs draugs</i>	<i>citu bērnu draugi</i>
(m) ir draugs, man ir Rihards, trīs ir; (m) zini, cik? – meitene, meitene, puika, puika, meitene... septiņi (rāda ar pirkstiem);; (m) Beāte; (z) nu, jā, Daniels ir labs.	(m) ir, ir; (z) Ričards; (z) man ir draugi, Anna un Kristiāns, citiem... es nezinu; (z) visi ir draugi.

Apkopojot bērnu atbildes (viena katra vecuma grupa posmā no 3 līdz 7 gadiem), redzam, kā pirmsskolas vecumā veidojas koncepts „savs” – „svešs”.

5.tabula

Priekšstati par „savu” un „svešu” pirmsskolas vecumā
Formation of the perception of „one”sown” – „strange” at a preschool age

latviešu bērni		krievu bērni	
„savs”	„svešs”	„savs”	„svešs”
3 g., tēvs, māte, ģimenes locekļi; 4 g., bērna vārds, mātes vārds; 5 g., nezin (neviens); 6 g., savas mantas, rotaļlietas, tas, ko pazīst; nesaprot, ko nozīmē „savs”; „mans”.	3 g., sveši vecāki (vārds), sveši cilvēki; 4 g., sveši vecāki, grupas, jauns tēvs; 5 g., sveši cilvēki; 6 g., tie cilvēki, kurus nepazīst, bērni no citas grupas.	3 g., rotaļlietas, viss, ko gribi, bērnudārzs; 4 g., tas, kas pieder; 5 g., tas, kas ir cilvēka rīcībā, ko nedrīkst dot citiem; 6 g., savas mantas, rotaļlietas, tas, ko nedrīkst dot citiem.	3 g., mantas, tas, ar ko nedrīkst spēlēties, uz ko nevar pretendēt, cilvēki; 4 g., tie, kuru tiesības jāievēro; 5 g., tas, ko nedrīkst ņemt, tas, kas ir cita īpašumā; 6 g., ne savs, tas, ko nedrīkst ņemt, kas pieder citam, tas, kurš neļauj kaut ko ņemt.

<i>savs dzīvnieks</i>	<i>drauga dzīvnieks</i>	<i>savs dzīvnieks</i>	<i>drauga dzīvnieks</i>
3 g., ļoti emocionāls dzīvnieka raksturojums, vienalga, vai viņš ir mājās, vai nav; 4 g., dzīvnieka ārējā izskata apraksts un emocionāls stāstījums par dzīvnieku; 5 g., dzīvnieka vārds; 6 g., izvērst, detalizēts stāstījums par dzīvnieku ar visām detaļām.	3 g., konstatācija, ka tādi ir; 4 g., ir, dzīvnieku sugu uzskaitījums, sava dzīvnieka apraksts; 5 g., sugas nosaukšana; 6 g., detalizēts dzīvnieka apraksts.	3 g., ārējais izskats, emocionāls dzīvnieka raksturojums; 4 g., emocionāls dzīvnieka ārējā izskata apraksts; 5 g., nezin; 6 g., dzīvnieka ārējais izskats.	3 g., nezin, ko atbildēt; 4 g., nezin, ko atbildēt, esamības konstatācija; 5 g., krāsa, puse bērnu nezin; 6 g., nosauc un raksturo draugus, nezin.
<i>mana mamma</i>	<i>drauga mamma</i>	<i>mana mamma</i>	<i>drauga mamma</i>
3 g., vārds (visi bērni), kā mamma; 4 g., mamma, vārds (visi bērni), apraksts; 5 g., vārds; 6 g., emocionāls raksturojums, dažkārt bez vārda.	3 g., kad ir draugs, nosauc mammas vārdu; 4 g., nezin; 5 g., nezin, apraksta ārējo izskatu; 6 g., nosauc vārdu, pozitīvs raksturojums (zinu, ka viņa arī ir laba).	3 g., mammas detalizēts emocionāls raksturojums, nosaucot vārdā; 4 g., mammas detalizēts emocionāls raksturojums, nosaucot vārdā; 5 g., mammas detalizēts emocionāls raksturojums, nosaucot vārdā; 6 g., mammas apraksts, vārds.	3 g., nezin, cenšas atcerēties; 4 g., nosauc radnieku mammas; 5 g., nosauc radnieku mammas; 6 g., nosauc draugus un konstatē, ka viņiem ir mammas.
<i>mans draugs</i>	<i>citu bērnu draugi</i>	<i>mans draugs</i>	<i>citu bērnu draugi</i>
3 g., drauga vārds; 4 g., emocionālais raksturojums, vārds, draugu skaits; 5 g., vārds; 6 g., detalizēts drauga emocionālais raksturojums, vārds.	3 g., esamības konstatācija; 4 g., nosauc draugus, visi ir draugi; 5 g., nosauc draugus, raksturo, ja pazīst; 6 g., apraksta, pozitīvi novērtē.	3 g., vārds, drauga raksturojums; 4 g., rotaļu ar draugu raksturojums; 5 g., vārds; 6 g., konstatācija, ka draugsi r, dažkārt vārds.	3 g., nezin; 4 g., nezin; 5 g., nezin; 6 g., apraksts, dažkārt vārds.

Secinājumi **Conclusions**

Pētījuma rezultāti parāda koncepta „savs” – „svešs” atšķirības latviešu un krievu kultūrā. Latviešu bērniem „savi” ir ģimenes locekļi, vārdi, savs vārds un tuvinieku vārdi, un arī savas rotaļlietas. Daudzi nesaprata vārda „savs” nozīmi

un pārjautāja: „Savs” - tas ir „mans”?” Krievu bērniem „savs” ir viss tas, kas ir viņa rīcībā, izņemot cilvēkus. Latviešu bērnu priekšstats „svešs” – tas ir cits, arī tas, ko nepazīst. Krievu bērniem „svešs” ir tas, kas atrodas kāda cita rīcībā un uz ko bērnam nav tiesību (skat. 4.tab.).

Ne vienā, ne otrā etniskajā grupā mēs nekonstatējām negatīvi vērstu attieksmi pret „svešo”, tātad šī pazīme tiek iegūta vēlāk un arī tad tikai atsevišķos gadījumos. Pasaules tēla secīgo elementu raksturojums parāda, ka bērnu pasaule paplašinās pakāpeniski, no tuvā uz tālāko. Kamēr bērni nostiprina savas sociālās saites un telpu, viņus maz interesē citi (pēc M.Petrovas terminoloģijas, „cits – man”, 2006). Rodas iespēja radīt pirmsskolas vecuma bērna Pasaules tēla telpas modeli, ietverot pamatelementus no katra kultūras modeļa. Ir atšķirības bērnu attieksmē pret māti un dzīvniekiem (skat. 4. tabulu). Tā kā latviešu modelis paredz emocionālu atturību, bērni ir ļoti atturīgi, raksturojot māti. Vecākajā pirmsskolas vecumā latviešu bērni ir sociāli aktīvi, labvēlīgi noskaņoti pret citiem.

Pētījums atrodas paradigmas veidošanas stadijā, to neapšaubāmi nepieciešams turpināt.

Summary ***Kopsavilkums***

Introduction. The article sets forth the results of a study of the formation of a concept of “own”-“foreign” in pre-school age children in the content of the world image.

Thus, the mentioned oppositions affect the nature of human’s Image of the world, the formation of identity within each culture, the development and change of human relations with the world of real objects, the features of perception of these relations’ nature and its evaluation and the formation of the future interaction program (O.B. Balyasnikova). Regularities in the development of speech activities are represented as objective, stable, repeated links in speech ontogenesis of children this age, in particular the dependence of the formation of speech activity on the stage of development of the children’s image of the world, creation of their own language system, the genesis of the image of the world, on the speech motives...

The Aim of the Study. The aim of this study is to examine of the content of the image of the world of children at preschool age and, in particular, the concept of "own" - "“strange”" based on analysis of speech utterances and comparison of these concepts of children belonging to different language environments.

Materials and methods. Used research methods: Analysis of scientific literature dealing with the chosen issue, interview, observation and psycholinguistic analysis of text and speech of children. The methods of empirical direction – experimentally-genetic method, content-analysis, intent-analysis, analysis of the texts of utterances from children belonging to different language cultures. Characteristics of an object by its features based on the perception of how the child sees and understands the describable object are highlighted in the text.

Also the meta-level judgments are analyzed – emotionality, evaluation of statements, their embeddedness in the overall structure of the world image of the child.

These methods help to define the content of the concept of "own" - "strange" in preschool children.

Results. In our study we attempted to determine the emergence of different perceptions of children of people or object belonging to 'own' or 'alien' world, and to answer the question of the origin of the elements of such opposition. In the previous study of concept sphere of folk lullabies we were able to establish different characteristics in the nature of 'own' and 'strange' in Latvian, Russian and Ukrainian cultures.

Conclusions. Based on the structure of the child's image of the world, particular characteristics about the emergence of 'own' and 'alien' were identified. The perception of 'alien' appears earlier than the one of 'own'. Throughout the pre-school age (3-7 years) children's perception of 'strange' is not negative. For the children, regardless of ethnicity, the 'alien' is just 'different', 'other', someone who has its own rights, possessions (toys, book, etc.), will to dispose of it all and the right to object to the imposition of rules by others. The analysis of the study results showed that the negative nature of the 'alien' appears as a result of social learning where adults consciously form a 'bad' perception of it.

For Russian children, the content of the concept of 'strange' (meaning the other) is more extensive and appears at an earlier stage. It is related to the possible inclusion or exclusion of the subject or object in their world, as well as compliance with the privacy of the subject. For Latvian children, the perception of 'own' forms longer than for the Russian children and the cognitive characteristics of the 'own' and 'strange' are very close, which corresponds with the previously identified features of concept sphere of folk lullabies. 'Strange' (the other) is understood by Latvian children as someone or something that is not known well. If they know it well, then the evaluation of 'own' and 'strange' is practically the same.

Further research along the lines of this topic requires a development of valid methods allowing to characterize the process of children's (especially youngest pre-school age) conceptualization of the surrounding world. Used research methods: interview, observation and psycholinguistic analysis of text and speech of children.

Literatūra Bibliography

1. Аскольдов, С. (1997). *Концепт и слово// Русская словесность: Антология.* М., 1997. С.267-280.
2. Балясникова, О. (2003). *«Свой- чужой» в языковом сознании носителей русской и английской культур* Текст.: автореф. дис. ... канд. филол. наук / О.В. Балясникова. - М., 2003. —22 с.
3. Вежбицка, А. (1997). *Язык. Культура. Познание. [Текст] / А. Вежбицкая.* — М., 1997. — 416 с., С. 38.
4. Калмыкова, Л. (2011). *Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, Автореф. ... доктора психол. наук.* Київ, 2011, С.29-32.
5. Петрова, М., (2006). *Концепт «свой»-«чужой» в журналистике и литературе России и Франции на рубеже XX-XXI вв. Диссерт. ... кандидата филол. наук.* Томск, 2006. - 197 с., С. 135-147.
6. Петроченко, М. (2005). *Семантический компонент «свой»/«чужой» в фольклорном и диалектном бытовом текстах. Дисс... канд. филол. наук.* — Томск, 2005 г., 227, С. 5-11, 15-22.

7. Равич-Щербо, И. (2000). *Психогенетика, Учебник/И. В. Равич-Щербо, Т. М. Марютина, Е. Л. Григоренко. Под ред. И. В. Равич-Щербо* - М.; Аспект Пресс, 2000,- 447 с., С. 368-371.
8. Роменкова, В. (2006). Народная колыбельная песня, как средство формирования образа мира ребенка. *Психолингвистика* №3, 2009, стр. 83-89
9. Romenkova, V. (2006). Bērnu identitātes veidošanas struktūra. *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti.*: Rīga, LZA, 2006. 297 lpp.
10. Степанов, Ю. (2001). *Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп.* М.: Академический Проект, 2001. — 990 с., С.127-144.
11. Стернин, И. (2001). Методика исследования структуры концепта. [Текст]. *Стернин, И. А. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание/Под ред. И. А. Стернина.* Воронежский государственный университет, 2001. С. 58-65.
12. Штроо, В. (2001). *Защитные механизмы групповой динамики :Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05* : Москва, 2000 133 с. РГБ ОД, 61:00-19/187-2, С.47-55.

Valentīna Romenkova	Rīgas pedagogijas un izglītības vadības akadēmija E-pasts: valentin@oic.lv Tel.: +371 26528880
----------------------------	---